

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ПРИВАТНОПРАВОВОЇ І ПУБЛІЧНО-ПРАВОВОЇ СКЛАДОВИХ У ПРАВОВОМУ РЕГУЛЮВАННІ БІРЖОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

В статье рассмотрены вопросы частно-правовой и публично-правовой составляющих правового регулирования биржевой деятельности.

Ключевые слова: биржевые отношения, биржевой рынок, публично-правовой процесс, публично-правовые составные, частно-правовой интерес, частно-правовые составные.

In the article questions are considered privately-legal and in public legal constituents of legal regulation of exchange activity.

Key words: stock Exchange Relationship, stock Exchange Market, public Law Interest, public Law Components, private Law Interest, private Law Components.

Протиставлення сфери приватних інтересів окремих осіб публічним інтересам суспільства в цілому відоме зі стародавніх часів. Так, Арістотель в «Риторичі», Демосфен у промові «Проти Тимократа», Ульпіан в «Дигестах Юстиніана» в тій чи іншій мірі розмежовували сфери приватних та публічних правовідносин¹.

В наш час, здавалося б, проблема критеріїв розмежування правовідносин на приватні та публічні давно вирішена. Проте і сьогодні вона є предметом гострих дискусій, залишаючись однією з найскладніших в теоретичному та практичному аспектах.

З розвитком суспільних інтересів, з новою актуальністю постала проблема балансування публічного та приватного інтересу, становлення якісно нового типу цивільно-правового регулювання суспільних відносин в Україні створює новий науковий простір для проведення досліджень зазначених суспільних явищ. Тому, дослідження взаємозв'язку приватноправової і публічно-правової складових у правовому регулюванні біржової діяльності є і досі актуальним у світлі еволюції політичної та економічної систем України.

З огляду на те, що в сучасній Україні саме приватне право є однією з центральних складових правового життя, є необхідність розвитку та уточнення взаємодії приватноправової і публічно-правової складових у правовому регулюванні біржової діяльності. Особлива потреба даної взаємодії пов'язана з тим, що біржові правовідносини ще не набули повною мірою приватноправових ознак, що є частиною західноєвропейської практики.

Теоретичні проблеми взаємодії приватноправової і публічно-правової складових у правовому регулюванні біржової діяльності не можна розглядати у відриві від історичної спадщини системи права України, на яке суттєво впливали внутрішні та зовнішні фактори.

Історично перша форма розвинутого цивільного права народила, справді, унікальний зразок поєднання «права громадян» та «товарно-ринкового права», яке через тисячоліття не лише збереглося у своїй первозданній за багатьма своїми характеристиками, але і нині, у сучасну епоху, виступає як потужний фактор стабілізації в майнових та особистісних відносинах, значною силою при

© СИПЛЕНКО Олександр Володимирович – здобувач НДІ приватного права і підприємництва АПРН України, старший викладач Сумського НАУ

вирішенні великих проблем сучасності (формування ЄС, «чилійське диво»), важливою основою високої правової культури².

Реальний стан суспільства змушує державну владу активно втручатися в економічне життя та регулювання економіки з метою забезпечення стабільного соціального стану суспільства, підтримання балансу приватних та публічних інтересів³. Саме критерій інтересу, на думку вченого, є найбільш пристосованим до потреб юридичної практики⁴.

Поділяючи зазначену думку, спробуємо на основі категорії інтересу, як форми логічного мислення провести аналіз публічно та приватноправових відносин в біржовому праві. При цьому матимемо на увазі, що інтерес – це об'єктивна категорія, що за формою представляє суспільні відносини, змістом яких виступає соціально-орієнтована потреба⁵. В свою чергу, про соціальний характер приватного та публічного права неодноразово зазначав П.М. Рабинович, підкреслюючи інтеграцію приватноправових і публічно правових правовідносин.

Вчений О.С. Иоффе в свій час відмічав, що майнові відносини – це перш за все відносини еквівалентного характеру⁶. Справедливість цієї думки пов'язана з тим, що благо – це, як правило, споживасмий, обмежений ресурс, тому досягнення благ відбувається в умовах конкуренції, регулятором якої в цивілізованому суспільстві є ринкова економіка. Інтерес суб'єкта до певного блага зростає в міру того, як відбувається становлення самого суб'єкта ринку. Завдяки інтересу суб'єкта до блага формується ціна останнього, що неминуче впливає на формування товарно-грошових відносин. Одним з інститутів регулювання товарно-грошових відносин в сучасних умовах є біржа як координатор та регулятор ціни на суспільне благо, поєднання економічних інтересів суб'єктів майнових правовідносин.

Біржа – ринковий механізм, що виконує ряд стабілізаційних функцій в економіці. Зокрема, забезпечує ліквідність та оптимальний розподіл важливих сировинних товарів; стабілізацію цін та витрат, валютних курсів, грошового забезпечення та кредиту.

Торгово-біржова діяльність, як вид господарської діяльності, впорядковується особливим набором правових способів і методів, специфіка яких визначається сферою суспільного виробництва, у якій складаються відносини, що виникають у ході здійснення такої діяльності. Розглядаючи засоби регулювання товарно-грошових відносин впливу норм права на регульовані відносини, варто виділити таку категорію, як принципи управління діяльністю товарної біржі. Принципи торгово-біржової діяльності – це керівні засади, які визначають характер правового регулювання відповідних відносин учасників біржової торгівлі й товарної біржі.

Традиційно, за світовою практикою принципами біржової діяльності є: суспільна корисність; гласність й відкритість біржових торгів; довіра; саморегулювання; гарантії прав учасників біржової торгівлі⁷.

В Україні важливим стало закріплення в ст. 3 Цивільного кодексу України принципів свободи підприємництва і свободи договору⁸. Для торгово-біржової діяльності також мають значення загальні принципи господарювання, закріплені в ст. 6 Господарського кодексу України (далі ГК України), зокрема:

- забезпечення економічного різноманіття й рівний захист державою всіх суб'єктів господарювання;
- вільний рух капіталів, товарів і послуг на території України;
- заборона незаконного втручання органів державної влади й органів місцевого самоврядування, їхніх посадових осіб у господарські відносини⁹.

Певну конкретизацію щодо торгово-біржової діяльності дані принципи одержують у відповідних нормах ГК України й Закону України «Про товарну біржу». Так, ч. 8 ст. 279 ГК України й ст. 2 Закону передбачають, що товарна біржа здійснює свою діяльність на принципах *самоврядування й господарської самостійності, рівноправності учасників біржових торгів, публічного проведення торгів, застосування вільних (ринкових) цін*¹⁰.

Дані принципи відображають сутність господарсько-правового регулювання цього виду діяльності й визначають характер правового регулювання відносин, які складаються в ході здійснення торгово-біржової діяльності.

Спробуємо проаналізувати реалізацію зазначених принципів у різних нормативно-правових актах. Так, відповідно до Концепції розвитку біржового ринку, схваленої постановою Кабінету Міністрів України № 848 від 5 серпня 1997 р., принципами біржового ринку сільськогосподарської продукції є:

1) використання важелів державного управління розвитком біржового ринку як одного з елементів інфраструктури, що найбільш повно забезпечує баланс пропозиції та попиту, встановлення ринкових цін, гарантію виконання угод, легальність і прозорість торгівельних операцій;

2) організаційна підтримка й стимулювання розвитку біржового сільськогосподарського ринку з боку обласних і районних державних адміністрацій і посилення їхньої відповідальності за дотримання законодавства, указів Президента, постанов уряду, які регулюють діяльність бірж;

3) координація діяльності бірж із питань цінової політики, організації торгів, стандартизації біржових товарів, сертифікації бірж і діяльності біржових посередників і з інших питань монополістичного характеру;

4) гарантування легітимності укладання й ліквідності біржових угод, захист їх від неплатежів;

5) відкритість і прозорість біржового ринку для продавців, покупців, податкових, банківських, страхових і статистичних установ;

6) демонополізація біржового ринку;

7) антидемпінгова спрямованість діяльності бірж¹¹.

Таким чином, ми можемо спостерігати у спеціальних нормативно-правових актах, покликаних реалізувати політику біржової торгівлі – трансформацію принципів біржової діяльності з загальновідомих публічних, таких, як принципи свободи підприємництва і свободи договору у публічно правові – використання важелів державного управління розвитком біржового ринку тощо. При цьому, на наш погляд, домінують публічно-правові засади правового регулювання біржової діяльності, на фоні зародкових приватноправових конкурентних засад, а також питань ціноутворення, порядку проведення біржових торгів як форми біржової торгівлі.

На підтвердження вищезазначеної тези свідчить постанова Кабінету Міністрів України № 425 від 1 квітня 1996 р, відповідно до якої в Україні була створена Державна комісія з питань організації біржового сільськогосподарського ринку, основними завданнями якої була координація роботи центральних і місцевих органів державної виконавчої влади, пов'язаної з організацією біржового сільськогосподарського ринку в Україні, сприяння формуванню загальнонаціонального й регіонального товарно-фінансового обороту, а після припинення її діяльності, передачі відповідних функцій Міністерству аграрної політики, на підставі постанови Кабінету Міністрів України № 1928 від 19 жовтня 1999 р. про

активізацію діяльності біржового ринку продукції агропромислового комплексу та Постанова КМ України № 1285 від 26 грудня 2005 р., якою створено Аграрну біржу, що взагалі не відповідає чинному законодавству України¹².

Певною мірою, регулюючий вплив зазначених принципів і методів торгово-біржової діяльності спрямований на вдосконалення біржової торгівлі, вирішення проблем товарного обміну, адаптацію товарного ринку до умов ринкового середовища, формування ринкових інструментів управління й механізмів біржової торгівлі. Проте дії суб'єктів публічного права завжди повинні в основі бути пов'язаними з категорією публічного інтересу, тобто інтересу, що має значення для всього суспільства.

Враховуючи надмірну політизацію публічної влади, здійснення правовідносин в інтересах конкретних політичних партій, осіб тощо, на жаль, публічний інтерес далеко не завжди має юридичне значення для всього суспільства. Очевидно, такий стан речей повинен отримати відповідну оцінку, але з огляду на наш предмет дослідження зауважимо, що втручання держави в різного роду правовідносини є виправданим лише у випадках, визначених Конституцією України, а саме: з метою захисту конституційного порядку, прав та законних інтересів громадян.

Викладене вище дозволяє зробити висновок, що колізії приватноправових та публічно-правових відносин можуть розвиватися за відповідною формулою. Реалізація особою приватного інтересу не може бути обмежена на користь публічного інтересу, якщо діє сумлінно, розумно (суб'єктивно виправдано) та в межах, наданих йому цивільним правом юридичних можливостей. Обмеження реалізації приватного інтересу на користь публічного інтересу в конкретному праворозумінні може бути здійснено лише за рішенням суду.

1. *Аристотель*. Риторика. – СПб., 1894. – С. 64; *Демосфен*. Речі: В. 3 т. Т. I. – М., 1994. – С. 295; *Дигести* Юстиніана. – М., 1984. – С. 23. 2. *Алексеев С.С.* Линия права. – М., 2006. – С.139. 3. *Крупчан О.Д.* Проблеми взаємозв'язку приватного та публічного в цивільному праві України // Еволюція цивільного законодавства: проблеми теорії і практики. Матеріали міжнародної наук.-практ. конференції. – 29-30 квітня 2004 р., м. Харків. – К., 2004. – С. 14. 4. Там само. – С. 11. 5. *Михайлов С.В.* Категорія інтереса в російському громадянському праві. – М., 2002. – С. 23. 6. *Иодффе О.С.* Гражданско-правовая охрана интересов личности СССР // Советское государство и право. – 1956. – № 2. – С. 57. 7. *Берлач А. I. та ін.* Організаційно-правові основи біржової діяльності: Навч. посіб. / А. І. Берлач, Н. А. Берлач, Ю. В. Ілларіонов. // http://vuzlib.net/birz_d 8. *Цивільний кодекс України* // ВВР України. – 2003. – № 40–44. – Ст. 356. 9. *Господарський кодекс України* // ВВР України. – 2003. – № 18; 19-20; 21-22. – Ст. 144. 10. Там само; *Про торгівлю біржу: Закон України від 10 грудня 1991 року* // <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin> 11. *Концепція розвитку біржового ринку сільськогосподарської продукції* схвалена Постановою Кабінету Міністрів України № 848 від 5 серпня 1997 р. // <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin> 12. *Про активізацію діяльності біржового ринку продукції агропромислового комплексу та необхідних для його потреб матеріально-технічних ресурсів* Постанова Кабінету Міністрів України № 1928 від 19 жовтня 1999 р. // <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin>; *Про створення Аграрної біржі* Постанова КМ України N 1285 від 26 грудня 2005 р. // <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin>